

Právo na přístup k soudu v případě osob se zdravotním postižením

29.8.2023 - Kamila Abbasi | Ústavní soud ČR

Ústavní soud, Brno, TZ 66/2023

II. senát Ústavního soudu (soudce zpravodaj Tomáš Lichovník) zrušil usnesení Okresního soudu ve Zlíně ze dne 10. 11. 2021, č. j. 38 C 109/2018-628, usnesení Krajského soudu v Brně, pobočka ve Zlíně ze dne 27. 1. 2022, č. j. 60 Co 3/2022-654, a usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. 10. 2022, č. j. 21 Cdo 1768/2022-715, protože jimi bylo porušeno právo stěžovatele na přístup k soudu podle čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod.

Stěžovatel byl zaměstnán jako počítačový technik na vysoké škole (žalovaná), v roce 2016 však obdržel výpověď. Proti žalované zahájil stěžovatel soudní řízení, které aktuálně sestává zejména z požadavku stěžovatele na náhradu mezd a osobních příplatků, náhrad za ztrátu výdělku po dobu pracovní neschopnosti, ztížení společenského uplatnění a bolestného a také satisfakci za bossing, to vše v celkové výši téměř pět milionů korun s příslušenstvím. V průběhu řízení stěžovatel zahrnoval soud celou řadou podání, protinávrhů a námitek. Při jednáních zasahoval – přes výzvy soudu – do výpovědi účastníků. V reakci na to nechal soud prvního stupně vypracovat v roce 2018 znalecký posudek, který zkoumal psychiatrický stav stěžovatele. Znalec konstatoval, že stěžovatel trpí duševní poruchou, avšak ta mu nebrání v samostatném hájení zájmů v daném pracovněprávním sporu. Na základě tohoto výsledku dospěl nalézací soud k závěru, že ustanovení opatrovníka nepřípadá v úvahu. Místo toho stěžovateli na jeho žádost ustanovil v roce 2019 právního zástupce. Toto ustanovení však bylo ještě v téže roce zrušeno pro ztrátu důvěry mezi advokátkou a stěžovatelem. V dalším průběhu řízení se stěžovatel ze zdravotních důvodů omluvil hned z několika nařízených jednání. V říjnu 2021 byl vypracován nový znalecký posudek, ve kterém tentýž znalec stěžovateli diagnostikoval paranoidní vývoj osobnosti a uzavřel, že stěžovatel již není schopen se sám ve sporu hájit. Prvostupňový soud tedy napadeným usnesením jmenoval stěžovateli procesní opatrovníci. Proti tomuto usnesení podal stěžovatel odvolání, krajský soud však rozhodnutí soudu prvního stupně potvrdil. Dovolání stěžovatele Nejvyšší soud zamítl jako nedůvodné.

Stěžovatel se ústavní stížností domáhal zrušení soudních rozhodnutí, kterými mu byl jmenován procesní opatrovník v průběhu pracovněprávního sporu. Byl přesvědčen, že obecné soudy svým postupem porušily jeho právo na spravedlivý proces, neboť k ustanovení opatrovníka chyběl zákonný důvod, a byla mu tím fakticky odebrána možnost v řízení obhájit svá práva.

Ústavní soud stížnosti stěžovatele vyhověl, protože shledal porušení práva stěžovatele na přístup k soudu. V odůvodnění se zabýval podmínkami procesního zastoupení osob s duševní poruchou v soudním řízení. U osob s duševním postižením na jednu stranu nelze automaticky a zcela vyloučit jejich vlastní možnost jednat před soudem, na druhou stranu je ovšem vždy nutné zajistit, aby se řízení mohly účastnit rovnoprávně s ostatními účastníky, což může vyžadovat poskytnutí určité podpory a pomoci jako odpovídajících procedurálních úprav. Podle Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením, jíž je Česká republika vázána, je přitom třeba přihlížet k charakteru postižení konkrétní dotčené osoby a podle toho přijmout případná kompenzační opatření.

Procesní způsobilost je v občanském soudním řádu vymezena jako možnost samostatně právně jednat před soudem a obecně je navázána na svéprávnost osoby. Pokud jednotlivec jako účastník řízení nemůže samostatně jednat před soudem, pak musí být zastoupen zákonným zástupcem nebo

opatrovníkem. Není-li zastoupen jednotlivec, který nemůže před soudem samostatně jednat, ať už formálně (z důvodu omezené svéprávnosti), nebo fakticky, například pro své duševní postižení (přestože nedošlo k omezení svéprávnosti), pak mu soud musí ustanovit procesního opatrovníka či učinit jiné vhodné opatření. V praxi však k osobám s duševním postižením nelze přistupovat schematicky, pouze v závislosti na rozsahu jejich svéprávnosti podle hmotného práva, to samé platí pro posuzování jejich schopnosti samostatně jednat před soudem. „Automatický“ přístup soudů k osobám se zdravotním postižením ostatně Ústavní soud již v minulosti několikrát zkritizoval. Obecné soudy by měly vždy zkoumat, zda je osoba s duševním postižením schopna sama se řízení účinně účastnit a uplatňovat v něm svá práva. Pokud tomu tak není, je obecný soud povinen přijmout odpovídající opatření umožňující této osobě rovnoprávné uplatňování jejích práv v řízení, což obvykle znamená zastoupení opatrovníkem či zástupcem z řad advokátů. Nebude-li tedy mít dotčená osoba sama opatrovníka či zástupce z řad advokátů, bude namísto jí ustanovit opatrovníka pro řízení (§ 29 odst. 3 o. s. ř.), a to i z řad advokátů, případně může dojít k přijetí jiných opatření. Otázkou, zda je účastník fakticky schopen se řízení účinně účastnit a samostatně v něm jednat před soudem a zda není nutné přijmout potřebná opatření, se přitom soud musí zabývat, jakmile se dozví, že účastníkem řízení je osoba s duševním postižením.

Ústavní soud proto uzavřel, že oprávnění obecného soudu ustanovit účastníkovi na základě § 29 odst. 3 o. s. ř. procesního opatrovníka pro řízení před soudem z důvodu jeho údajné duševní poruchy, není vázáno na předchozí omezení či zbavení hmotněprávní svéprávnosti tohoto účastníka. Za nepřiměřenou z hlediska ochrany základních procesních práv účastníků řízení však lze obvykle označit situaci, ve které obecný soud takto postupuje proti výslovné vůli účastníka, který jinak svá práva v řízení hájí – byť tak činí specifickým způsobem, aniž by se soud jakkoliv zabýval hmotněprávní svéprávností dotčeného účastníka. To se přitom stalo v případě stěžovatele. Jestliže soud trvá na tom, že je osoba s duševním postižením nezpůsobilá výhradně ve vztahu k předmětnému soudnímu řízení, musí tento výjimečný stav odpovídajícím a přesvědčivým způsobem zdůvodnit. Ústavní soud tak do budoucna nevyloučil, že obecné soudy podobný procesní postup jako v nynější věci – s náležitým odůvodněním – obhájí jako ústavně souladný.

Případ stěžovatele se nyní vrací před obecné soudy, které jsou rozhodnutím Ústavního soudu vázány. Podstatným pro ně bude aktuální zdravotní stav stěžovatele. Své rozhodnutí, zda bude (či nebude) stěžovateli v řízení ustanoven opatrovník, bude soud muset v souladu s nálezem Ústavního soudu řádně odůvodnit.

Nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 82/23 je dostupný zde (1012 KB, PDF).

<https://www.usoud.cz/aktualne/pravo-na-pristup-k-soudu-v-pripade-osob-se-zdravotnim-postizenim>